

Şizofreni Hastalarına Bakım Verenlerin Duygu İfadelerini Belirlemede Camberwell Aile Görüşmesi ile Duygu İfadesi Ölçeğinin Karşılaştırılması

Comparison between Camberwell Family Interview and Expressed Emotion Scale in Determining Emotions of Caregivers of Schizophrenic Patients

Zekiye ÇETİNKAYA DUMAN¹, M. Kemal KUŞCU², Serkan ÖZGÜN³

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

²Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

³İNDA Çözüm Odaklı Terapi ve Eğitim Merkezi, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Giriş: Araştırmanın amacı, şizofreni hastalarına bakım verenlerin duygu ifade düzeylerini belirlemede Camberwell Aile Görüşmesi (CAG) ve Duygu İfadesi Ölçeği (DİÖ) karşılaştırmaktır.

Yöntem: Araştırmanın örneklemini iki psikiyatri kliniğine yatan 22 şizofreni hastasının bakım verenleri oluşturmuştur. Bakım verenlerin duygu ifadelerini belirlemek için CAG ve DİÖ kullanılmıştır. Hastanın klinikte yatışı sırasında bakım veren ile CAG yapılmış, görüşme teybe kaydedilmiş ve kayıt çözümlenmesinin ardından duygu ifadesi ölçeklerinin değerlendirilmesinde eğitim almış araştırmacı tarafından bakım verenlerin duygu ifadesi düzeyleri belirlenmiştir. Daha sonra 41 maddeden oluşan ve bakım verenin doldurduğu DİÖ kullanılmıştır. Bakım verenlerin duygu ifadesi düzeyinin belirlenmesinde duygu ifadesi ölçeğinin toplam puanları kullanılmıştır.

Bulgular: CAG'ne göre bakım verenlerin %40,9'u, DİÖ'ne göre %50'si yüksek duygu ifadesi grubunda yer almaktadır. CAG'ne göre bakım verenlerin %59'u, DİÖ'ye göre %50'si düşük duygu ifadesi grubunda yer almaktadır. CAG ve DİÖ ile belirlenen yüksek ve düşük duygu ifadesi oranları arasında fark bulunmamıştır ($\chi^2=0,727$).

Sonuç: CAG değerlendirmesi ile DİÖ'nin şizofreni hastalarının bakım verenlerinin duygu ifadesi düzeylerini belirlemede paralellik gösterdiği saptanmıştır. Duygu ifadesi ölçeği kullanımı kolay olup şizofreni hastalarının bakım verenlerinin duygu ifadesi düzeylerini belirlemede tercih edilebilir olduğu düşünülmüştür. Bununla birlikte örneklem sayısı artırılarak daha güvenilir sonuçlar elde edilmesi gereklidir. (*Nöropsikiyatri Arşivi 2013; 50: 301-305*)

Anahtar kelimeler: Şizofreni, bakım verenler, duygu ifadesi, duygu ifadesi ölçeği, Camberwell aile görüşmesi

Çıkar çatışması: Yazarlar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

ABSTRACT

Introduction: The aim of the study was to compare the Camberwell Family Interview (CFI) and the Expressed Emotion Scale (EES) in determining the level of expressed emotion in caregivers of patients with schizophrenia.

Methods: The study sample included caregivers of 22 schizophrenic patients followed in two psychiatric clinics. The level of expressed emotion in the caregivers was assessed by the CFI and the EES. CFI was applied to caregivers of the inpatients and the procedure was audio recorded. These records were later used for the ratings. EES was completed by the caregivers. Total EES scores were used to determine the level of expressed emotion in the caregivers.

Results: Forty point nine percent and 50% of the caregivers had high level of expressed emotion based on the analysis of the data obtained from the CFI and EES. Fifty-nine percent and 50% of the caregivers had low level of expressed emotion based on the data obtained from the CFI and EES. The proportion of the caregivers with high level of expressed emotion as measured by the CFI and the EES were not statistically significantly different within the sample ($\chi^2=0.727$).

Conclusion: The CFI and the EES were similar in determining the level of expressed emotion in caregivers of schizophrenic patients. It can be suggested that the EES, a user friendly tool, may be preferred to determine the level of expressed emotion in caregivers of patients with schizophrenia. However, further studies with larger samples are needed to obtain more reliable results. (*Archives of Neuropsychiatry 2013; 50: 301-305*)

Key words: Schizophrenia, caregivers, expressed emotion, Expressed Emotion Scale, Camberwell Family Interview

Conflict of interest: The authors reported no conflict of interest related to this article.

Yazışma Adresi/Correspondence Address

Zekiye Çetinkaya Duman, Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu, Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye
Gsm: +90538 654 56 28 E-posta: zekiycetinkaya@yahoo.com **Geliş tarihi/Received:** 11.10.2010 **Kabul tarihi/Accepted:** 07.05.2012
© Nöropsikiyatri Arşivi Dergisi, Galenos Yayınevi tarafından basılmıştır. / © Archives of Neuropsychiatry, published by Galenos Publishing.

Giriş

Aile üyelerinin duygusal tutumları “duygu ifadesi” olarak adlandırılır (1). Duygu ifadesinin, hastaya yönelen aşırı koruyuculuğun, kollayıcılığın, ilginin, müdahaleciliğin ve eleştirel ifadelerin güvenilir değerlendirilmesine dayanan özel bir ölçüt olduğu belirtilmektedir (2,3,4). Duygu ifadesi, şizofreni tanısı almış kişilere karşı ortaya çıkan tutum ve tavırların, başa çıkma tepkilerinin bir göstergesidir. Aile üyelerinin duygusal tutumları psikiyatrik hastalığın seyriinde önemli bir risk faktörüdür (5,6,7,8). Aile üyelerinin yüksek duygu ifadesi tutumları şizofrenide hastalık tekrarının kısa dönemde önemli bir belirleyicisi olarak görülmektedir (9,10). Duygu ifadesinin değerlendirilmesi ile ruhsal hastalığı yüklenen ailenin baş etme yönteminin ve aile ortamından hastanın nasıl etkilenebileceğinin belirlenmesi hastalık tekrarının önlenmesi için önemlidir (1,8,11,12).

Duygu ifadesini belirlemek için farklı ölçüm araçları kullanılmaktadır. Bu ölçüm araçlarından bilinirliği yüksek olan CAG’dır (3,13,14,15). Görüşme temelli duygu ifadesi değerlendirme yöntemi olan CAG’nin geçerliliği ve güvenilirliği gösterilmesine ve duygu ifadesini ölçmede hala en iyi araç olduğu belirtilmesine rağmen klinik uygulamalarda kullanımı sınırlı olduğu öne sürülmektedir. Bu sınırlılığı yaratan nedenler arasında şunlar sıralanabilir; görüşmenin 2-3 saat sürmesi (3,8), her görüşme kaydını puanlamanın iki saat ve daha fazla zaman alması (13), ayrıca görüşmeler öncesi görüşmeyi yapacak kişilerin yoğun eğitim ihtiyacı olmasıdır (15,16). Belirtilen nedenlerden dolayı aile ortamının duygusal boyutunu ölçmek için alternatif araçlar geliştirilmiştir. Bu araçlardan ilki klinisyen için kullanımı daha kolay Beş Dakika Konuşma Örneğidir (BDKÖ- The Five Minute Speech Sample). Beş dakikalık görüşme sırasında aile üyesi bir veya daha fazla eleştirel yorum yaparsa, konuşmanın ilk cümlesi olumsuzsa yüksek duygu ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Aile üyesinin geçmişe yönelik kendini yoğun suçlayıcı ifadeleri, bir veya daha çok olumlu ifadelerinin olması da duygusal aşırı düşkünlüğü göstermekte ve yüksek duygu ifadesi olarak değerlendirilmektedir. BDKÖ’nde sıcaklık ve düşmanca ifadeler boyutları değerlendirilmemektedir. BDKÖ ile belirlenen yüksek duygu ifadesi puanlaması CAG’daki yüksek duygu ifadesi puanlamasını desteklemekte fakat düşük duygu ifadesi olan aileleri belirleyememektedir (3). Moore ve Kuipers (1999) sağlık çalışanlarının duygu ifadelerini hem BDKÖ hem de CAG ile değerlendirmiş ve iki görüşme aracı arasında %89,7’lik bir uyum bulmuşlardır (17). Yapılan başka bir çalışmada depresif çocukların ve şizofreni hastalarının bakım verenlerinin duygu ifadeleri BDKÖ ile değerlendirilmiş ve yüksek duygu ifadesi ile hastalığın tekrarlanması arasındaki ilişki incelenmiştir. Depresif çocukların bakım verenlerinin yüksek duygu ifadeleri ile hastalığın tekrarı arasında ilişki bulunmuş fakat şizofreni hastalarının bakım verenlerinin yüksek duygu ifadeleri ile hastalık tekrarı arasında ilişki bulunmamıştır (3). Tattan ve Tarrier’in vaka yönetimini uyguladıkları çalışmada BDKÖ ile bakım verenlerin duygu ifadeleri belirlenmiş ve yüksek duygu ifadesi ile yetersiz klinik sonuçlar arasında ilişki saptanmamıştır (18). BDKÖ aracının belirleyici gücünün açık olmadığı, düşük duygu ifadesi aileleri belirleyemediği, hastalar ve aileler arasındaki gerçek etkileşimi doğrudan ölçemediği ve CAG’ne alternatif araç olamayacağı belirtilmektedir (3,19).

Duygu ifadesini ölçmek için çeşitli ölçekler kullanılmıştır.

Duygu İfadesi Düzeyi Ölçeği bu ölçeklerden ilki olup, ölçeğin CAG sonuçları ile uyumluluğu gösterilmiş, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır (20). Diğer bir ölçek, Aile Duygusal Düşkünlük ve Eleştirel Oluş Ölçeğidir (21). Bu alanda ülkemizde tek ölçek, Berksun tarafından 1993 yılında geliştirilmiş ve geçerlilik çalışması yapılmış DİÖ’dir (5,22). Ölçek, kişiler arası ilişkilerde hasta yakınlarının hastasını ve kendisini algılayışlarına dayanarak, ilişkilerde etkileşime eşlik eden duygusal tonu nitelemek ve ölçmek için duygu ifadesi kuram ve kavramlarından yararlanılarak geliştirilmiştir. Ölçeğin Türk örnekleminde geçerliliği İnandılar tarafından yapılmıştır (23).

Bu konuda ülkemizde yapılan iki çalışmada CAG (24,25) ve beş çalışmada da DİÖ’nin kullanıldığı görülmektedir (26,27,28,29,30). DİÖ’nin ve CAG’nin duygu ifadesi düzeyini belirlemedeki geçerliliğinin karşılaştırılması ile klinisyenler tarafından kullanımı daha kolay olan araçlarla bu değişkenin ölçümü yapılabilecektir.

Araştırma, şizofreni hastalarına bakım verenlerin duygu ifadelerini belirlemede CAG ve DİÖ’ni karşılaştırmak amacı ile yapılmıştır. Hipotezimiz, CAG ve DİÖ’nin şizofreni hastalarına bakım verenlerin yüksek ve düşük duygu ifadesi gruplarını belirleme bakımından benzer sonuçlar vereceğidir.

Yöntemler

Çalışmaya Katılanlar

Araştırma, tanımlayıcı tasarımdadır. Örnekleme İstanbul’da iki üniversite hastanesinin psikiyatri kliniklerine yatan, araştırmaya alınma ölçütlerini karşılayan 22 şizofreni tanılı hastanın bakım verenleri oluşturmuştur. Araştırmaya alınma ölçütleri;

-DSM IV tanı ölçütlerine göre şizofreni tanısı konmuş ilk epizot olmayan hastaların bakım vereni olma,

-Okur yazar olma,

-Hasta yakınlarına sorularak belirlenen hastaneye yatmadan önceki üç aylık sürede hastanın sorumluluğunu alan bakım veren olma,

-Bakım verenin psikiyatrik rahatsızlığının olmaması.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada hasta ve bakım verenlerin demografik özellikleri araştırmacılar tarafında tasarlanan demografik özellikler soru formu ile değerlendirilmiştir. Bu formda hastaların yaşı, cinsiyeti ve hastalık süreleri, bakım verenlerin yaşı, cinsiyeti ve hastaya yakınlık düzeylerini belirleyen sorular yer almıştır. Bakım verenlerin duygu ifadelerini belirlemek için CAG ve DİÖ kullanılmıştır.

Camberwell Aile Görüşmesi (CAG; Camberwell Family Interview; CFI): CAG, şizofreni hastaları ve ailelerinin birlikte yer aldığı çalışmalarda bakım verenlerin duygu ifadelerini belirlemek için sıklıkla kullanılan, yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Görüşme çoğunlukla hasta hastaneye yattıktan kısa bir süre sonra yapılmakta ve hastanın hastaneye yatmadan önceki üç aylık dönemine odaklanılmaktadır. CAG tekniği ile görüşülen hasta yakınlarının genel olarak hastalıkla beraber ortaya çıkan güçlüklerden etkilenme düzeyi incelenmektedir. CAG tekniği, aile üyesinin, hastası ve onun hastalığı hakkında rahat ve kendi akışı içinde konuşması üzerine yapılandırılmıştır. CAG ile temel olarak hastanın özgeçmişi, semptomları ve son hastane yatışı ile ilgili objektif bilgilere ulaşıldığı gibi hasta yakınının, hasta ve hastalığa

ilişkin tutum ve duyguları da belirlenmektedir (24). Görüşmede önemli bir nokta, görüşülen aile bireyinin görüşme süresince sergilediği davranışların ve hasta hakkında söylediği ifadelerin incelenmesidir. Konuşmanın içeriği ile birlikte konuşma hızı, ses tonu, vurgu gibi özelliklerin de önemli olduğu kabul edilir. Görüşme empatik ve destekleyici bir yaklaşım çerçevesinde yürütülmekte ve yaklaşık 2-3 saat sürmektedir. Görüşme kaydedilmekte ve çözümlene çalışması ardından alt boyutlar saptanmaktadır. Faktör analizi çalışmalarında bu boyutların: eleştirel yorumlar (critism), düşmanlık (hostility), duygusal aşırı düşkünlük (emotional overinvolvement), sıcaklık (warmth) ve olumlu ifadeler (positive remarks) olduğu gösterilmiştir (2,4,24).

Eleştirel yorumlar terimi, hasta hakkında hoşnutsuzluk, beğenmeme ve nefret belirten ifadelerde bulunulması ya da bu durumun ses tonu ile ifade edilmesidir. Eleştirel yorumlar eleştirel içerik ve eleştirel ses tonu yönünden de değerlendirilmektedir. Değerlendirmede, aile bireyinin görüşme süresince kullandığı eleştiri yüklü ifadelerin sayısı dikkate alınmaktadır.

Duygusal aşırı düşkünlük terimi; hastanın durumuna karşı hasta yakınlarının abartılı duygusal tepkilerini ya da aşırı koruyucu, kollayıcı, kısıtlayıcı, kontrol edici bir tutum veya davranış göstermesini tanımlar. Duygusal aşırı düşkünlük 0 ile 5 arasında toplam 6 dereceli bir ölçekte değerlendirilmektedir. Değerlendirme hiç (0), çok az (1), biraz (2), orta yükseklikte (3), yüksek (4) ve belirgin (5) ile puanlanmaktadır.

Düşmanca tavır; hastanın bir fonksiyonundan çok direk olarak hastaya yönelen daha yaygın ve genelleşmiş bir negatif duygu ifadesi olarak tanımlanır. Düşmanlık boyutunun değerlendirilmesi 0 ile 3 arasında toplam 4 dereceli bir ölçekte yapılmakta; yok (0), yalnız "genelleme" (1), yalnız "red" (2), genelleme + red (3) şeklinde puanlanmaktadır.

Sıcaklık, hasta hakkında konuşulurken hasta ile ilgili sempati, ilgi ve empatiye dayalı yakınlık ve anlayışa göre derecelendirilir. Sıcaklık, 0 ile 5 arasında toplam 6 dereceli bir ölçekte değerlendirilmekte; yok (0), çok az sıcak (1), biraz sıcak (2), orta derecede sıcak (3), oldukça sıcak (4) ve belirgin derecede sıcak (5) olarak puanlanmaktadır.

Olumlu ifadeler, hastanın kişiliğinin ve davranışlarının övüldüğünü, onaylandığını veya takdir edildiğini gösteren ifadelerdir. Değerlendirmede, görüşme süresince kullanılan olumlu ifadelerin sayısı dikkate alınmaktadır (24).

Ülkemizde Karancı ve arkadaşları tarafından CAG ve duygu ifadesi ölçeklerinin Türkçe uyarlama çalışması yapılmıştır. Beş alt boyutun değerlendiriciler arası güvenilirlik sonuçları eleştirel ifade $r=0,88$, duygusal aşırı düşkünlük $r=0,76$, düşmanca tavır $r=0,88$, sıcaklık $r=0,42$ ve olumlu ifade $r=0,97$ bulunmuştur (31).

CAG değerlendirmesine göre bakım verenlerin hasta hakkında 7 ve üzeri sayılarda eleştirel yorumları, 3'ün üzeri duygusal aşırı düşkünlük ifadeleri, bir tane düşmanca tavır, red ya da düşmanca ifadelerin olması "yüksek duygu ifadesi" olarak değerlendirilmiştir (25,32).

Duygu İfadesi Ölçeği (DİÖ): Bakım verenlere CAG uygulamasından sonra hastaneye yatmadan önceki son üç ayı göz önünde bulundurarak DİÖ'ni doldurmaları istenmiştir. DİÖ, 41 maddeden oluşmakta ve hastanın aile bireylerine uygulanmaktadır. Ölçekte hasta yakınlarının, hastayı ve kendisini nasıl algıladığıyla ilgili sorular yer almakta ve verilen yanıtlara göre duygu ifadesi

düzeyi saptanmaktadır. Ölçek doğru-yanlış cevap kalıbı ile değerlendirilmekte ve iki boyutu içermektedir. Bunlar Eleştirel/Düşmanca Oluş (29 madde) ve Aşırı Duygusal Düşkünlüktür (12 madde). Ölçekte 3, 8, 14, 28, 30, 36, 39 ve 41 nolu maddeler "yanlış" cevabı işaretlendiğinde bir puan alırken diğerleri "doğru" cevabı işaretlendiğinde bir puan almakta, aksi durumda puan verilmemektedir. Böylece DİÖ toplam puanı 0 ile 41 arasında yer almaktadır. Ölçeğin geçerlilik çalışması şizofreni hastası olan ve olmayan iki grup üzerinde gerçekleştirilmiş ve beklenti yönünde gruplar arası anlamlı farklılık bulunmuştur (5,22).

Duygu İfadesi Ölçeğine göre duygu ifadesi düzeyinin belirlenmesi, ölçeğin standart bir kesim noktası bulunmadığından (33), bakım verenlerin aldıkları puanların ortalaması kesim noktası olarak kabul edilmiştir. Buna göre bakım verenlerin DİÖ'den aldıkları toplam puanların ortalaması $17,14 \pm 6,19$ olup ortalamanın altında olanlar düşük duygu ifadesi, üzerinde olanlar da yüksek duygu ifadesi olarak değerlendirilmiştir.

Verilerin Toplanması

Şizofren tanısı ile hastanede yatan hastaların ailede en çok birlikte olduğu yakını belirlenmiş ve telefonla aranarak uygulama için hastaneye davet edilmiştir. Örneklem alınan hastaların bakım verenleri psikotik bozukluklar araştırma programının hasta yakınları olup görüşmeleri ve ölçeği doldurmayı red eden hasta yakını olmamıştır. Bakım verenlere araştırma hakkında bilgi verildikten sonra yazılı onamları alınmıştır. Bakım verenden izin alınarak ses kaydı ile CAG uygulanmış daha sonra katılımcıların DİÖ'ni doldurması istenmiştir. Görüşmeler CAG ve duygu ifadesi kavramı konusunda eğitim almış uzman psikiyatri hemşiresi (birinci yazar) tarafından yapılmıştır. Görüşme kayıtlarının çözümlenmesi uzman psikiyatrist (ikinci yazar) tarafından yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 10.0 paket programında yapılmıştır. Sosyo - demografik veriler sayı, yüzde ve ortalama ile değerlendirilmiştir. CAG ve DİÖ'nden elde edilen duygu ifadesi düzeylerinin karşılaştırılması McNemar testi ile yapılmıştır. Sonuçlar $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Katılımcıların bakımını üstlendikleri şizofreni tanısı almış hastalarının yaşları 16-50 arasında ve ortalaması $29,45 \pm 9,36$ 'dır. Hastaların %64'ü erkektir. Hastaların hastalık süresi 2-30 yıl arasında değişmekte ve hastalık süresi ortalaması $8,95 \pm 7,51$ 'dir. Bakım verenlerin yaşları 26-61 arasındadır, yaş ortalamaları $45,72 \pm 8,79$ 'dur. Bakım verenlerin %68'i kadın, %46'sı hastanın annesi ve %55'i ev hanımıdır.

CAG'ne göre bakım verenlerin %40,9'u, DİÖ'ne göre %50'si yüksek duygu ifadesi grubunda yer almaktadır. CAG'ne göre %59,1'i, DİÖ'ne %50'si düşük duygu ifadesi grubunda yer almaktadır. CAG ve DİÖ ile yüksek ve düşük duygu ifadesi grubuna ayrıştırılmış hasta oranlarının birbirinden farklı olup olmadığını sınamak için McNemar testi yapıldı, anlamlı fark olmadığı bulundu ($\chi^2=0,727$, $p>0,05$), (Tablo 1).

Tartışma

CAG, uygulanması ve değerlendirilmesi açısından zaman alan ve yoğun çaba gerektiren bir araçtır. Kavanagh (1992) duygu ifadesi araştırmalarını incelediği derlemesinde (16) özellikle gelecekteki

Tablo 1. Yüksek ve düşük duygu ifadesi olan bakım veren oranlarının iki ölçüğe göre dağılımı

Duygu İfadesi Düzeyi	Duygu İfadesi Ölçeği					
	Yüksek		Düşük		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Camberwell Aile Görüşmesi						
Yüksek	6	27,70	3	13,63	9	40,90
Düşük	5	22,72	8	36,36	13	59,10
Toplam	11	50,0	11	50,00	22	100,0
$\chi^2 = 0,727^*$ $p > 0,05$						
*McNemar testi uygulanmıştır.						

araştırmaların temel görevlerinden birisinin CAG'ne alternatif araştırmaların geliştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Duygu ifadesi kavramının klinisyenler tarafından kullanımını yaygınlaştırmak için özellikle kullanım kolaylığını da göz önüne alarak değerlendirme ölçeklerinin oluşturulması yaygınlaşmaktadır. Bu çalışma ülkemizde geçmiş yıllarda farklı tez ve araştırma çalışmalarında kullanılan DİÖ ile CAG'nin karşılaştırıldığı ilk çalışmadır. Katılımcıların DİÖ ve CAG'ne göre belirlenen duygu ifade düzeyleri arasında fark olmaması sonucu, DİÖ'nin ve CAG'nin benzer özellikleri ölçtüğü, CAG yerine kullanımı görece kolay olan DİÖ'nin kullanılabilirliği görüşünü destekler niteliktedir.

Çalışma sonuçlarımıza göre duygu ifadesi değişkenini ölçmede ülkemizde kullanılan tek ölçek olan DİÖ ile CAG'nin örneklem alınan bakım verenlerin yüksek ve düşük duygu ifadesi oranları benzer olmasına rağmen çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, DİÖ'nin kesme noktasının olmaması araştırmacıların toplam puan ortalamasına göre kesme noktası belirlemesidir. Diğer bir sınırlılık, CAG'nin teyp kayıtlarının değerlendirilmesi, değerlendirici tarafından görüşme kaydındaki ifadeler sayılarak yapılmaktadır. CAG'in değerlendirilmesinde önerilen, iki değerlendiricinin değerlendirme ortalamalarının alınmasıdır. Çalışmamızda ise bir uzman tarafından görüşme kayıtları değerlendirilmiştir.

Benzer çalışmanın örneklem sayısının artırılarak yapılmasının sonuçları yordama açısından daha fazla yol gösterici olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ülkemizde kullanılmakta olan CAG'nin kısa formu, CAG ve DİÖ'nin üçünü karşılaştıran çalışmalar bu konudaki verileri daha da zenginleştirebilir.

Teşekkür

Yazarlar, hastaların bakım verenlerine ulaşma ve görüşmelerin yapılmasında Psikotik Bozukluklar Araştırma Programı odasının kullanımına ilişkin sağladığı kolaylıklardan dolayı Prof. Dr. Alp Üçok'a teşekkür eder.

Kaynaklar

- Rosenfarb IS, Miklowitz DJ, Goldstein MJ, Harmon L, Nuechterlein KH, Rea MM.. Family Transctions and relapse in bipolar disorder. *Family Process* 2001; 40:5-14.
- Hooley JM. Epressed emotion: a review of the critical literature. *Journal of Clinical Psychology* 1985; 5:119-139.
- Van Humbeeck G, Van Audenhove Ch, De Hert M, Pieters G, Storms G. Expressed emotion: a review of assessment instruments. *Clinical Psychology Review* 2002; 22:321-341.

- Kavanagh DJ, Recent developments in expressed emotion and schizophrenia. *Br J Psychiatry* 1992; 160:601-620.
- Berksun OE. Şizofreni'de Aile Faktörü: duygu ifadesi ölçek geliştirme ve uyarılma denemesi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı Uzmanlık Tezi; Ankara; 1992.
- Paley G, Shapiro DA, Worrall D. Familial origins of expressed emotion in relatives of people with schizophrenia. *Journal of Mental Health* 2000; 9:655-663.
- Wearden AJ, Tarrier N, Barrowclough C, Zastowny TR, Rahill AA. A review of expressed emotion research in health care. *Clin Psychol Rev* 2000; 20:633-666.
- Barrowclough C, Hooley JM. Attributions and expressed emotion: a review. *Clin Psychol Rev* 2003; 23:849-880.
- Canavan J. The role of the family in schizophrenia. *Trinity Student Medical Journal* 2000; 1:31-37.
- Marom S, Munitz H, Jones PB, Weizman A, Hermesh H. Expressed emotion: relevance to rehospitalization in schizophrenia over 7 years. *Schizophr Bull* 2005; 31:751-758.
- Stanhope V, Solomon P. Bridging the gap: using microsociological theory to understand how expressed emotion predicts clinical outcomes. *Psychiatr Q* 2007; 78:117-128.
- Breitborde NJ, López SR, Wickens TD, Jenkins JH, Karno M. Toward specifying the nature of the relationship between expressed emotion and schizophrenic relapse: the utility of curvilinear models. *Int J Methods Psychiatr Res* 2007; 16:1-10.
- Wiedemann G, Rayki O, Feinstein E, Hahlweg K. The Family Questionnaire: development and validation of a new self-report scale for assessing expressed emotion. *Psychiatry Res* 2002; 109:265-279.
- Kazarian SS, Malla AK, Cole JD, Baker B. Comparisons of two expressed emotion scales with the Camberwell Family Interview. *J Clin Psychol* 1990; 46:306-309.
- Arthur D, Nursing Research Group. The validity and reliability of the measurement of the concept expressed emotion in the family members and nurses of Hong Kong patients with schizophrenia. *Int J Ment Health Nurs* 2002; 11:192-198.
- Kavanagh DJ. Recent developments in expressed emotion and schizophrenia. *Br J Psychiatry* 1992; 160:601-620.
- Moore E, Kuipers E. The measurement of expressed emotion in relationships between staff and service users: The use of short speech samples. *Br J Clin Psychol* 1999; 38:345-356.
- Tattan T, Tarrier N. The expressed emotion of case managers of the seriously mentally ill: the influence of expressed emotion on clinical outcomes. *Psychol Med* 2000; 30:195-204.
- Shimodera S, Mino Y, Inoue S, Izumoto Y, Kishi Y, Tanaka S. Validity of a five-minute speech sample in measuring expressed emotion in the families of patients with schizophrenia in Japan. *Compr Psychiatry* 1999; 40:372-376.
- Cole JD, Kazarian SS. The level of expressed emotion scale: a new measure of expressed emotion. *J Clin Psychol* 1988; 44:392-397.
- Stephen M. Gavazz, Patrick C. McKenry, Jill A. Jacobson, Teresa W. Julian, Brenda Lohman. Modeling the effects of expressed emotion, psychiatric symptomology and marital quality level on male and female verbal aggression. *Journal of Marriage and Family* 2000; 62:669-682.
- Berksun OE, Soykan Ç, Soykan A et al. Dışa vurulan duygulanım ölçeği: ölçek uyarılma üzerine bir pilot çalışma. *Türk Psikoloji Dergisi* 1993; 8:10-14. Bu kaynağı Kırmızı İşaretlermisin
- İnandılar H. Predictors of expressed emotion in families of schizophrenic patients, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. Ankara: 2001.
- Kuşçu MK. Şizofrenik bozukluk tanısı alanların ailelerinde duygu ifadesi düzeylerinin tedavi uyumuna etkileri (Camberwell Aile Görüşmesi ve Duygu İfadesi Ölçekleri Uyarılması) Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Uzmanlık Tezi. İstanbul: 1998.
- Duman ZÇ, Aştı N, Üçok A, Kuşçu MK. Şizofreni tanılı bireylere ve ailelerine bağımsız ve sosyal yaşam becerileri topluma yeniden katılım programı uygulaması ve izleme çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2007; 8:85-91.

26. Özütek ZS. Şizofrenide aile ve hasta arasındaki etkileşimin hastalık belirtileri ve yaşam kalitesi üzerine etkisi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2005.
27. Verda TÜZER, Selma ZİNCİR, Ayşe Devrim Başterzi, Çiğdem AYDEMİR, Cebrazil KISA, Erol GÖKA. Şizofreni hastalarında aile ortamı duygu dışı vurumunun değerlendirilmesi. Klinik Psikiyatri 2003; 6:198-203.
28. Verda Tüzer, Cebrazil Kısa, Çiğdem Aydemir, Emine Ak, Erol Göka. Şizofreni hastalarının yakınlarının öznel yaşam kalitesini yordayan faktörler: bir izlem çalışması. Nöropsikiyatri Arşivi 2010; 47:292-296.
29. Arslantaş H, Sevinçok L, Uygur B, Balcı V, Adana F. Şizofreni hastalarının bakım vericilerine yapılan psikoegitimin hastalardaki klinik gidişe ve bakım vericilerin duygu dışı vurumu düzeylerine olan etkisi. Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 2009; 10:3-10.
30. Ebrinç S, Çetin M, Başoğlu C, Ağargün MY, Seçil M, Can S, Çobanoğlu N. Şizofren hasta ve ailelerinde aile işlevselliği, sosyal destek ve duygu dışı vurumunun incelenmesi. Anadolu Psikiyatri Dergisi 2001; 2:5-14.
31. Karancı N, Kuşçu MK, Tunçay I, Göktepe E. Camberwell Aile Görüşmesi ve Duygu İfadesi skalalarının Türkçe uyarlanması, ön bulgular. 33. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Tam Metin Kitabı; Antalya: 1997. p. 198-200.
32. Shimodera S, Mino Y, Inoue S, Izumoto Y, Fujita H, Ujihara H. Expressed emotion and family distress in relatives of patients with schizophrenia in Japan. Compr Psychiatry 2000; 41: 392-397.
33. Özgün S. Şizofren ailelerinde iletişim etkinliği ve duygu ifadesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 2002.